

TEKNOLOJİ VE MARX

Osman Elbek

Eşitlik ve özgürlük dünyasının peşinden koşanların ibreleri kimi zaman “red”den öteye geçemez. Hiç kuşkusuz ki “reddediş” kimi anlarda varolmanın yegâne kanıtıdır ve “ben”i yeniden kurar. Ancak “reddediş” kimi ve çoğu zamanda gündelik hayata müdahil olamamanın, bireysel/örgütsel demoralize oluşun ve tükenişin de kanıtıdır. Kanımızca düşünce üretilen, emek harcanan alan ne olursa olsun “reddediş”in bu iki varolma salınımı sonsuza dek sürecektir.

Sözcükleri biraz daha ete-kemiğe büründürmek istersek:

Diyelim ki “Genetiği Değiştirilmiş Organizma”lar ya da “Nanoteknoloji” üzerine bir tartışma sürdürüyoruz. Tartışma sürecinde öyle bir an gelir ki var olan/tasarlanan konu eşitlik ve özgürlük ideali açısından sizi sıkıştırır, düşüncelerinizin ideal çerçeveye oturmadığını görürsünüz. Üzülerek ifade etmek isteriz ki, sol bu zamanlarda çoğu zaman yasaklara ve (oto) sansüre başvurur: Tartışma alanını reddederek sorunu “devrimci” biçimde “çözer”.

Elbette sorunun sizin pencerenizden reddediş yolu ile “çözülmesi”, sorunun da gerçekte çözüldüğü/aşıldığı anlamına gelmez. Aslında gerçekleşen, sorunun sadece sizin tartışma alanınızın dışına atılmış olmasıdır. Ama konu/sorun halen orta yerde durmaktadır ve sizin taraf olmadığınız bir ortamda var olan aktörler tarafından tartışılmaktadır. Siz konuyu/sorunu “reddederek” müdahil olabilme şansınızı tümüyle yitirmişsinizdir. Reddediş sizi düşünsel tükenişe taşımıştır.

Bu yazı “(alternatif) teknoloji” konusunu/sorununu, reddetmenin kolaycılığına ve tükenişine kapılmadan emek [1] cephesinden yanıtlamayı amaçlamaktadır.

“Doğa makineler, lokomotifler demiryolları, telgraf direkleri, otomatik masura makineleri vs. inşa etmez. Bunlar insan endüstrisinin ürünleridir; (...) Bunlar, insan beyninin organlarıdır; insan eliyle yaratılan, nesneleştirilen bilginin gücüyle.” [2]

Toplumsal bir amaç için doğayı etkileyen, onu dönüştüren[3] insan emegidir teknolojiyi var eden. Bir bütün olarak emek ve emek sürecidir, insanın “praxis” etkinliğidir doğanın hammaddelerini şekillendirerek teknolojik ürünü yaratan. Ve imgelemede var edilen tasarıdır mimarı arı’dan ayırıp, insanı ve teknolojik ürünü yeniden üreten.

O nedenledir ki “teknoloji”yi tartışmak aslında “emek”i ve Marx’ı tartışmaktır.

İnsan toplulukları kendi varlıklarını sürdürebilmek için gerekli maddi koşulları var etmek/üretmek zorundaysa ve teknoloji kimi zaman bu maddi koşulların bizatihi kendisi, kimi zaman dolaylı yaratıcısı ise kapitalist bir dünyada meta kavramı da bu başlık altında tartışılmalıdır. Çünkü kapitalist bir ortamda üretilen ürün (teknoloji), ürünü başka kimselere satabilecek güce sahip küçük bir azınlığın mülkiyetindedir. Bu ortam, aslında insani

Çünkü kapitalist bir ortamda üretilen ürün (teknoloji), ürünü başka kimselere satabilecek güce sahip küçük bir azınlığın mülkiyetindedir. Bu ortam, aslında insani gereksinimi karşılaması gereken teknolojik ürüne, “değişim” ortamında “değer” kazandırarak (para vb) diğer metalara hükmetme gücü sağlar. Ve erişilen bu güç, ürünün mülkiyetini elinde bulunduran azınlığa hayatı belirleme yetkisi kazandırır.

Tüm bu etmenler altında varılan nokta; teknolojik gelişmelerin kutsandığı, uygarlık masallarının anlatıldığı ama aslında devletlerin egemen/kapitalist sınıf için varolduğu, eşitsiz ve özgürlüğü elinden alınmış bir toplumsal yaşamdır. Çünkü teknolojik “gelişme” adı altında emek satışa çıkarılmış ve emek gücüne ödenen değer sayesinde emeğe el konulmuştur.

gereksinimi karşılaması gereken teknolojik ürüne, “değişim” ortamında “değer” kazandırarak (para vb) diğer metalara hükmetme gücü sağlar. Ve erişilen bu güç, ürünün mülkiyetini elinde bulunduran azınlığa hayatı belirleme yetkisi kazandırır. Her yeni teknolojik “gelişme” yaratılan hegemonyayı kuvvetlendirerek eşitsiz köle bir hayatı egemen kılar.

Kapitalist bir hayatta meta üretiminde harcanan emek toplumsal emek olmasına rağmen var edilen ürün, bizzatıhi o

ürünün üreticisi tarafından değil, onu değişim aracılığıyla ele geçiren bir “yabancı” tarafından tüketilir. Oysa ki metanın “değer”i, emek ve emek gücünün kendisidir. Emek gücüne ve bu yol ile onun yarattığı değere el koyan kapitalist, emeğe de el koyar. Bu el koyuş sömürüyü var eder. Çünkü kapitalistin emek gücüne ödediği değer, el koyduğu emeğin metaya kattığı değere kıyasla daima daha düşüktür. Dahası kapitalist, emeğe el koyarak en geniş anlamıyla “praxis” etkinliğini yok eder, insanı köleleştirir. [4] Böylesi bir ortamda ulaşılan teknolojik “gelişme” insanı özgürleştirmeyip aksine boyunduruk altına almaktadır.

Tüm bu etmenler altında varılan nokta; teknolojik gelişmelerin kutsandığı, uygarlık masallarının anlatıldığı ama aslında devletlerin egemen/kapitalist sınıf için varolduğu, eşitsiz ve özgürlüğü elinden alınmış bir toplumsal yaşamdır. Çünkü teknolojik “gelişme” adı altında emek satışa çıkarılmış ve emek gücüne ödenen değer sayesinde emeğe el konulmuştur. İnsanı insan olarak var edebilecek, “ben”i yeniden kurabilecek, insanlığın o en büyük hazinesi olan üretimi/var etmeyi ortaya çıkarma potansiyeli olan emek, şimdi insanı köleleştirme macerasının argümanı haline getirilmiştir. Bilelim ki bu emek insani değildir, mutlak yok edilmelidir. [5]

O nedenle kanımızca “alternatif” teknoloji üzerine konuşmak, sadece teknolojik ürünün “alternatif”inin nasıl ve ne olacağını konuşmak olmayıp; bu argüman ile birlikte yukarıda kabaca tanımlanan köleleştirme argümanlarının tümünün, başka bir ifadeyle teknolojik ürünü var eden toplumsal koşulların da “alternatif”ini tartışmak olmalıdır. Aksi tutum çıkmaz sokaktır.

Marx'tan vazgeçmemek...

Eşitlik ve özgürlüğün egemen olduğu bir hayata ulaşmak gibi bir istek varsa yukarıda aktarıldığı nedenlerden dolayı, sol'dan ve sağ'dan esen rüzgârlara inat Marx'tan vazgeçmemek zorundayız. Israr, istek ve inatla emek ve emek süreci üzerinden, Marx'ı tutuculaştırmadan, ona mitsel fenomenler yüklemekten yeni Marx okumaları yapmak ve Marx'la açılan tarihsel parantezin içerisine yeni bilgiler ve hatta yeni Marx'lar biriktirmek zorundayız. Yazının bundan sonraki son bölümü böylesi bir düşüncenin ışığında girilen çabanın sonucudur.

“İnsan” ve emek...

Teknolojik ürünü var eden toplumsal koşulların “alternatif”ini sağlayacak “insan” tarihin hangi durağında ve hangi etmenler altında var oldu? “İnsan”ı var eden bu etmenler ile bugünün kapitalist dünyası nasıl bir etkileşim içerisindedir? “İnsan”ın yetkinleşme ve insansılaşma evrimi tarihin bu döneminde ve gelecekte de devam ediyor ise geleceğin insanlığı adına bu serüvene hangi katkıları sunmak zorundayız?

Kuyruksuz büyük maymun (*Ape*)'dan insan (*Homo*)'a süregiden evrimde gelişmiş primatları diğer canlılardan ayıran özellikler; beş parmağın kavrama yetisi (özelikle gelişmiş başparmak), koklama duyusundan ziyade derinliği de algılayabilen gelişmiş bir görme yetkinliği, burunun dokunma organı vasfını kaybederek ellerin bu yetiyi kazanması, beynin somut ve soyut düşüncüyü kapsayabilecek biçimde karmaşık bir yapıya ulaşması, seksüel ilişki sonrasında oluşan yavru ile kurulan ebeveyn ilişkisi ve diğer üyeler ile birlikte sağlanan toplumsallıktır.

Bu süreçte başparmağın diğer parmaklara “karşı” pozisyonunda konumlanması ve işaret ile

Yarın her şey için çok geç olabilecektir: Çünkü bedenleri tutsak olan insanlar daima isyan ederler ancak evrimsel süreçte bilinçleri tutsak alınmış insanların isyan edebilmesi olanaksızdır.

başparmak arasında gelişen “kesin tutuculuk” yetisi alet üretiminin temelidir. Doğada insan (*Homo*) dışı primat türlerinde de gözlenen, ancak insanda -şu an için- en yetkin biçimine ulaşmış olan emek yetisi bu anatomik ve fonksiyonel evrimsel temel üzerinde

şekillenmiştir. Kanımızca *Ape*'yi *Homo*'laştıracak sürecin kıvılcımı bu noktada çakılmıştır. [6] Bu noktada emek “varoluşun ilk gereksinimidir”. Milyonlarca yıl sonra yaşanacak olan komünist toplumun üst evresi ise, tarihsel seyirde emek ve varoluş helezonlarının birbirlerinden uzaklaşan kollarını bir araya getirerek insanın evrimsel sürecini yeniden insanileştirecektir.

Tarihsel akışta *Hominoid*'lerin peşine takılırsak pek çok çıkmaz sokakta sonlanan aile ve türler arasında *Homo* türünün ilk örneğinin de *Homo habilis* (“becerikli insan”, “el işinde usta insan”) olması, yukarıdaki saptamanın ışığında şaşırtıcı değildir. 1.6-2 milyon yıl önce Doğu Afrika'da yaşayan ve birlikte eş zamanlı yaşadığı *Australopithecus boisei*'nin aksine küçük ağız dişine sahip ilk atamızdır *Homo habilis*. Evrimsel süreç, “el işinde usta insan”ın peşi sıra *Homo erectus* (“dik insan”), arkaik *Homo sapiens*, *Homo sapiens Neanderthalensis* ve son olarak -şimdilik- *Homo sapiens sapiens* olarak devam edecektir. Bu nedenledir ki *Homo habilis* bugünün modern insanın dolaylı atasıdır. Başka bir ifadeyle günümüzün modern insanı varlığını “el işinde usta-insan” atasına borçludur.

Bilim ilk alet üretenin kim olduğu konusunda net bir tutum belirleyemese de *Homo*'ların ilk kez alet ürettikleri ağırlıkla savunulmaktadır. Buluntular *Homo*'ların evrimsel öncüllerine kıyasla daha büyük hayvanları avlayabildiklerini ve büyük kedigillerin öldürdüklerinden geçinmediklerini göstermektedir. Daha ileri teknolojiye dayalı alet yapımını gerçekleştirebilmiş olan *Homo*, uygun yaşam alanlarına yönelerek ve/veya uygun yaşam alanlarını emeği ile üreterek/yaratarak [7] kendisinin devamını güvence altına almıştır.

Homo'lar *Homo habilis*'ten *Homo sapiens sapiens*'e kadar giden süreç içerisinde emeğinin üreticiliğini ve yaratıcılığını arttırmış, kendilerini doğanın içerisinde devrimci biçimde yeniden var edebilmiştir. Evrimsel süreç bir kere daha göstermiştir ki; *Homo*'nun insansılaşma öyküsü, aynı zamanda onun milyonlarca yıldır atalarından aldığı, geliştirdiği, dönüştürdüğü ve geleceğe daha yetkin biçimde devrettiği bu üretici ve var edici emeğinin öyküsüdür. [8] İşte bu nedenledir ki kapitalistin emeğe el koyuşu ve “sahip oluşu” insanın insansılaşma serüvenine el koyma, onu zaptetme, bu evrimsel süreci kendi çıkarları için etkileme ve hatta belirleme isteğidir aslında. [9] Bu durum emekçinin [10] yarattığı artık değerlere el konması ile var olan sömürü biçimlerinden hiçbirisi ile ölçülemeyecek oranda büyük bir değer sömürsüdür. Çünkü bu durum insanın, insansılaşma evrimine yabancılaştırılmasıdır. Ve bu el koyuş ortadan kaldırılıp emek özgürleştirilemez ise bilelim ki *Homo sapiens sapiens* kölelik yolunda evrimleşecektir. Gerçekleşecek evrim ise insanın insansılaşma serüveninin açıkça imhası olacaktır. [11]

İnsanlık insansılaşma serüvenini kaybetmemek, insanlığını ve insanı yitirmemek için bugün kendisini "insan" olarak var eden varolma kimliklerinin tümüyle isyan etmelidir. Yarın her şey için çok geç olabilecektir: Çünkü bedenleri tutsak olan insanlar daima isyan ederler ancak evrimsel süreçte bilinçleri tutsak alınmış insanların isyan edebilmesi olanaksızdır.

- [1] Yazı boyunca ifade edilen "emek" kavramı, en geniş anlamıyla insanın tarihsel, düşünsel ve ruhsal dünyasını var eden; bireyin kendisini, yaşadığı toplumu ve dünyayı üreten/yaratan; özgür; evrensel; etik; özyaratıcı etkinlik gücü olarak tasavvur edilmiştir.
- [2] Marx Karl
- [3] Açıklıkla belirtmek gerekir ki Marx'ın tanımladığı gibi insan doğayı "kullanarak" yaşar. Çünkü doğa onun yaşayan bir parçasıdır, bedendir. İnsanın doğayla ilişkisi kendi bedeni ile ilişkisinin yansımasıdır. Kendisini özgür biçimde her gün yeniden var edebilen insan, doğayla ilişkisini tahakküm üzerinden şekillendiremez. Ancak kendi benliğini özgürce var edemez ise, kendi bedeni ve benliği tahakküm ilişkilerinin altında ezilmiş, yok edilmiş ise doğa ile ilişkisi de benzeri bir hâl alacaktır.
- [4] İnsanın praxis etkinliğinin yok edilerek bireyin köleleştirilmesi "Egemen sınıfların düşünceleri tüm çağlarda egemen düşüncelerdir yani toplumun egemen maddi gücü olan sınıf aynı zamanda onun ruhsal egemen gücüdür" sözleri ile Marx'ta karşılık bulur.
- [5] Kanımızca Marx "Fabrikada bir araya gelen işçi toplulukları askeri düzende örgütlenmiştir. Onlar sanayinin basit askerleri gibidirler, subayların ve astsubayların sarsılmaz sıradüzeniyle belirgin gözetimleri altında tutulurlar. Onlar yalnızca burjuva sınıfının değil her gün her saat makinenin kölesidirler, ustabaşının ve özellikle fabrikadaki burjuva yöneticinin kölesidirler." yaklaşımı ile yok edilmesi gereken bu emek türünü vurgulamaktadır.

- [6] Marx bu kavılcımı "Yaşamı belirleyen bilinç değildir, bilinci belirleyen yaşamdır" sözleri ile tanımlamaktadır. Bu noktada yaşama müdahil olma yetisi/çabası (emek) bilinci belirlemektedir.
- [7] Üretilen/yaratılan yaşam alanı sadece beslenme, barınma gibi temel ihtiyaç alanları olmayıp; takılar, dil, mağara resimleri gibi örneklerde de kanıtlandığı üzere aynı zamanda kültürelidir.
- [8] Bu durumu Marx'ın sözcükleri ile ifade edecek olursak; "Hayvanın türsel doğası sonsuz bir tekrardır, insanınki dönüşüm, gelişme ve değişimdir."
- [9] Marx'ın "Özel mülkiyet bizi öylesine aptal ve edilgen kalıyor ki bir nesne ancak bizim için sermaye olduğu zaman bizim oluyor ya da onu yediğimiz, içtiğimiz, üstümüzde taşıdığımız, onda yaşadığımız zaman, kısacası onu tükettiğimiz zaman doğrudan kendimizin sayıyoruz. Tüm fiziksel ve düşünsel duyuların yerini tümünün basit yabancılaşmış biçimi olan sahip olma duygusu alıyor." sözü kapitalizmin bu evrimsel süreci etkileme başarısı olarak okunabilir (metindeki vurgular yazara aittir).
- [10] Yazının bütününden de anlaşıldığı üzere burada ifade edilen "emekçi" kavramı, metalara değer katan işçiye indirgenmeyip, ekonomik ve kültürel olarak gündelik hayatı yeniden özgürce var etme çabasına kalkışan her "insan"ı tanımlamaktadır.
- [11] İdeolojilerin tümünün (örneğin komünist ideoloji) bu evrim serüveninin imhasına yol açabileceği endişesini duyacak kimi dostlara bir kez daha Marx'ı salık vereceğiz: "Komünizm insani kurtuluşun ve yeniden doğuşun gerçek bir evresidir, yakın tarihsel evrim için zorunlu bir evredir (...) Ama komünizm böyle olmakla insani evrimin sonu değildir."

Kaynakça

- 1) Felsefelogos 25/26. Günümüzde Marxizm. Bulut Yayınevi, 2005/1-2.
- 2) Marx K., Felsefe Yazıları. Hil Yayın, 2004.
- 3) Kottak CP. Antropoloji -İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış-. Ütopya Yayınevi, 2002.
- 4) Sennett R. Karakter Aşınması -Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri-. Ayrıntı Yayınları, 2002.
- 5) Bottomore T, Marksist Düşünce Sözlüğü. İletişim Yayınları, 2001.
- 6) Marx K., Kapital. Sol Yayınları, 1997.